

гілки. За статтею 124 Конституції України судочинство здійснюється судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій. Органи судової влади виконують свої повноваження виключно на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією України та законами. Кожен із цих органів при створенні наділяється спеціальними повноваженнями, якими і користується під час здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства, а не має можливість та здатність користуватися ними.

Отже, говорити про правосуб'єктність судових органів в аспекті їх здатності мати певні повноваження недоцільно. На нашу думку, правосуб'єктність суду має інше специфічне наповнення і являє собою здатність суду бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, що реалізується через дотримання системи умов, передбачених цивільним процесуальним законодавством. Такими умовами, зокрема, є вимога дотримання правил цивільної юрисдикції та підсудності; положення про те, що здійснювати правосуддя в цивільних справах може лише той суддя, який призначений у встановленому порядку до певного складу суду; положення про те, що справи в порядку цивільного судочинства можуть вирішуватися лише повноважним складом суду; заборона наявності родинних чи сімейних зв'язків між членами складу суду; заборона повторної участі судді у вирішенні тієї самої справи в іншій інстанції; вимога особистого нейтралітету, безсторонності та неупередженості кожного члена суду тощо. Отже, про цивільну процесуальну правосуб'єктність суду можна говорити як про його здатність бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, що має виявлятися у відповідності судового органу вимогам цивільної юрисдикції та підсудності, а також у повноважності складу суду та окремих його членів здійснювати правосуддя в цивільних справах за умов дотримання вимог до формування певного складу суду і за відсутності обставин, які унеможливають здійснення ним правосуддя в цивільних справах.

Н.І. Долматова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ МОСКОВІЇ ТА ЇЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК

Козацька держава, створена під час Визвольної війни, була унікальним явищем не тільки у вітчизняній, а й у світовій історії. З одного боку, вона мала найважливіші елементи державності: адміністративний поділ, судову систему, відповідну структуру господарства та податково-фінансові органи, військо, кордони тощо. Держава, на чолі з гетьманом, провадила незалежну зовнішню політику та дістала визнання багатьох країн. З іншого боку, всі ці здобутки могли бути втрачені. Україна не могла остаточно перемогти Польщу без доброго союзника. Крим був ненадійним, тимчасовим союзником, що мав у війні власні корисливі інтереси – домогтися ослаблення обох країн, щоб мати змогу й надалі грабувати населення і брати ясир з українських земель.

Окремі аспекти питання державно-правового розвитку України в складі Московії були досліджені такими відомими істориками держави та права, як В. М. Горобець [1], Л. Є. Дещинський, А. В. Панасюк [3], В. М. Єрмолаєв, А. І. Козаченко [5], С. Шумов, А. Андрєєв [7] та ін.

Мета роботи полягає у встановленні впливу суспільного устрою на право, що діяло на українських землях після їх входження до складу Московії.

Від самого початку Визвольної війни Московія офіційно не висловлювала свого ставлення до України, посідаючи позицію «стороннього спостерігача». Єдине, чого зміг домогтися Б. Хмельницький, – це визнання Московією свого нейтралітету в українсько-польській війні. Крім того, Москва відкрила кордони для українських біженців. Однак цим «добрим жестом» мало хто скористався,

оскільки залишати Україну і йти під російське кріпосне право особливо не наважувалися. Також донським козакам не забороняли воювати на боці українців.

Країни постійно обмінювалися делегаціями, але у 1651 р. Земський собор не дав згоди на союз з Україною. 8 січня 1654 р. відбулася Переяславська рада. На ній козацька старшина склала усну присягу московському цареві на вірнопідданство [7, с. 90]. Водночас московська делегація висловила від імені царя обіцянку зберегти за Україною її права та захищати від ворога.

Така форма міждержавних стосунків у вигляді взаємної присяги була типовою для тих часів. Вона була прийнятною для Московії, але не влаштувала українське керівництво. Проблема в тому, що, по-перше, Б. Хмельницький і старшина не були певні, що усна домовленість матиме силу і виконуватиметься російською стороною. Тим більше, що російська делегація присяги не склала. По-друге, усний договір не задовольняв українське керівництво за змістом, бо стосувався лише загальних положень входження України під протекторат Московії. По-третє, Україна бажала отримати від Московії негайну і реальну військову допомогу у війні проти Польщі.

Усі ці обставини змусили українську старшину взятися до складання письмового договору. Проект мав 23 статті й базувався на усних Переяславських домовленостях і Зборівському українсько-польському договорі. За умови дотримання цих статей Україна зобов'язувалася ввійти під покровительство Москви і сплачувати данину на знак такого підданства.

Російська сторона скоротила кількість статей до 11, хоча загалом їх зміст не зазнав змін. Кожну статтю супроводжували укази царя і Боярської думи. 27 березня 1654 р. статті договору (Березневі статті) було передано послам Б. Хмельницького. Також – «Жалувану грамоту царя до Війська Запорозького» та «Жалувану грамоту козацькій старшині» [6, с. 163]. З точки зору міжнародного права укази царя під статтями Б. Хмельницького і «Жалувані грамоти» були ратифікаційними актами.

Українсько-московський договір 1654 р. був основним юридичним актом, який визначав правові відносини між державами на тривалий період. Його слід розглядати як двосторонній акт виявлення волі двох країн, рівноправних за статусом. У Переяславі не було ні «возз'єднання», ні «приєднання», ні «входження» України до складу Московської держави [1, с. 35]. Це був звичайний військово-політичний союз держав.

Отже, українсько-московський договір був своєрідним компромісом, де кожна сторона мала на меті своє: Україна – військовий союз проти Речі Посполитої; Московія – вирішення територіальних питань і поступове включення України до свого складу.

Новоутворена українська держава середини XVII ст. мала всі риси державності. На визволених етнічних українських землях важелі політичної влади опинилися в руках козацької старшини – нової генерації місцевої еліти на чолі з гетьманом. Отже, виникла політична влада як перша ознака держави. Друга ознака – територія. Вже в 1648 р. після Корсунської битви Б. Хмельницький заявив про намір створити окрему державу, її межі згодом визначалися залежно від перебігу історичних подій. Територіальне ядро українського етносу – Середнє Подніпров'я – перебувало в центрі держави [2].

Сформувався новий політико-адміністративний устрій. Замість воєводств і повітів було запроваджено поділ на полки та сотні. Виникло нове правління в особі старшинського уряду. Магістрати й ратуші отримали право на самоврядування. Сформувалися український суд і система судочинства, фінансова мережа й податки. В Україні карбували власну монету із зображенням меча й ім'ям Б. Хмельницького. Збройні сили держави були самостійними, часто добровільними військовими формуваннями, їм були притаманні елементи самоуправління. Військо мало не елітарний, а загальностановий характер. Після 1654 р. воно становило автономну частину російської армії [3, с. 154].

Соціальна структура населення зазнала суттєвих змін. Після Визвольної війни козацтво набуло привілейованого статусу (право власності на землю, особлива юрисдикція, необмежена участь у політичному житті тощо). Відбулися зрушення у станових розмежуваннях, вони зробилися нечіткими, а іноді – символічними. Держава стала суб'єктом міжнародного права, її визнали сусідні країни, а також Венеція, Валахія, Швеція тощо.

Щодо переходу України на становище протегованої російським царем держави варто зазначити, що за тих часів зовнішні підтримка й допомога були вкрай необхідними. Але наявність в Україні автономних прав, закріплених Березневими статтями, не могла бути тривалою. У складі монархічної, абсолютистської Росії Українська держава з властивими їй демократичними республіканськими традиціями була практично позбавлена перспектив розвитку [4, с. 85]. Рано чи пізно її політичні інституції мали вступити у протиріччя із загальноімперськими порядками. Цей процес тривав десятиліттями і завершився лише на початку 80-х років XVIII ст.

Після укладення союзу з Московією Б. Хмельницький зосереджує увагу на питанні возз'єднання з Козацькою Україною західноукраїнських земель. Влітку 1654 р. йому повідомили, що домогтися нейтралітету кримського хана у війні проти Польщі не вдасться. Відтак Україна почала активно готуватися дати відсіч Польщі та Криму [5, с. 73]. На прохання Б. Хмельницького передислокувати російські війська в Україну з білоруських та смоленських земель Московія не дала згоди. Це було перше серйозне порушення Березневих статей московською стороною.

У серпні 1655 р. під Кам'янець-Подільським Хмельницький приймає шведське посольство, від якого довідується про початок війни Швеції проти Речі Посполитої. Під час переговорів було досягнуто домовленості про розподіл сфер впливу України та Швеції: етнічні українські землі залишаються за Гетьманською державою, а шведи не перетнуть Вісли. Однак через легкі перемоги шведської армії над поляками шведський король відмовився від союзу з Б. Хмельницьким [2, с. 90].

Таким чином, міжусобні війни в Україні, «Руїна» роз'єднали державу і народ. Із цього не могли не скористатися сусідні країни. У 1667 р. Московія за спиною України уклала з Польщею Андрусівське перемир'я, яке розкололо територію держави на дві половини, підпорядкувавши їх іноземним країнам. У 1686 р. таке становище було закріплене «вічним миром». Лівобережну Україну з Києвом із другої половини XVII ст. іменують Малоросією (інша назва – Гетьманщина).

ЛІТЕРАТУРА

1. Горобець В. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 32–45.
2. Дві Русі : [зб. есе та нарисів] / за заг. ред. Л. Івшиної. – [4-е вид., стер.]. – К. : Укр. прес-група, 2005. – 496 с.
3. Дещинський Л., Панасюк А. Міжнародні відносини України: історія і сучасність / Л. Є. Дещинський, А. В. Панасюк. – Львів, 2001. – 482 с.
4. Єрмолаєв В. Деякі питання юридичної природи Переяславського акта 1654 р. / В. М. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України. – 2005 р. – № 3 (42). – 2005. – С. 84–90.
5. Єрмолаєв В., Козаченко А. Органи влади і управління української держави / В. М. Єрмолаєв, А. І. Козаченко. – Харків, 2002. – 268 с.
6. Субтельный О. Украина: История / О. Субтельный. – К. : Аграрна освіта, 2005. – 469 с.
7. Шумов С., Андреев А. История запорожской Сечи / С. Шумов, А. Андреев. – К., 2003. – 314 с.

*С.С. Журило,
асистент,*

*Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ УСИНОВЛЕННІ

Права дітей відображені у більш ніж ста українських законодавчих та інших нормативно-правових актах. Однак, незважаючи на приведення законодавства України у відповідність з нормами міжнародного права, в сучасних реаліях галузь охорони прав дитини має багато проблем, що свідчить про необхідність вдосконалення законодавчого регулювання в цій сфері.

Загальним принципом, на якому ґрунтується весь інститут усиновлення, є принцип найкращого забезпечення при усиновленні захисту інтересів дитини. Саме інтереси дитини мають бути визначальним критерієм оцінки осіб, які бажають бути усиновлювачами, під час винесення судами рішень про усиновлення, відміну усиновлення тощо. Аналіз правовідносин, які виникають в результаті усиновлення, дають змогу вести мову про можливість створення справжніх сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим. В цьому контексті актуальними є питання, пов'язані із захистом прав та інтересів дітей при їх усиновленні.

Усиновлення є формою влаштування дитини шляхом юридичного «заміщення» її сім'ї іншою. Як специфічна правова конструкція, воно здійснює вплив практично на всі цивільно-правові